

11. Derzhavna cil'ova programa informuvannya gromads'kosti z pytan' jevropejs'koi' integracii' Ukrainy na 2008–2011 rr. [Elektronnyj resurs] / Oficijnyj sayt Verhovnoi' Rady Ukrainy. – Rezhym dostupu: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/594–2008–p>

12. Eksperty obgovoryly, jakym maje buty informacijne zabezpechennja jevointegracii' [Elektronnyj resurs] / Oficijnyj sayt MediaSapiens. – Rezhym dostupu: http://osvita.mediasapiens.ua/mediaprosvita/mediaosvita/eksperti_obgovorili_yakim_mae_buti_informatsiynne_zabezpechennja_evointegratsii/

13. Jak Vy ocinjujete riven' svojei' poinformovanosti pro JeS? (Regional'nyj rozpodil) [Elektronnyj resurs] / Oficijnyj sayt Centru Razumkova. – Rezhym dostupu: http://www.uceps.org/ukr/poll.php?poll_id=124

14. A blueprint for enhancing understanding of and support for the EU–Ukraine Association Agreement including DCFTA in Ukraine. – Key Communications. – Kiuiv, 2013.

15. Rozporjadzhennja KMU «Pro shvalennja Konceptii' realizacii' derzhavnoi' polityky u sferi informuvannya ta nalagodzhennja komunikacii' z gromads'kistju z aktual'nyh pytan' jevropejs'koi' integracii' Ukrainy na period do 2017 roku» [Elektronnyj resurs] / Oficijnyj sayt Verhovnoi' Rady Ukrainy. – Rezhym dostupu: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/168–2013–p>

16. Rozporjadzhennja KMU «Pro zatverdzhennja planu zahodiv shhodo vykonannja Konceptii' realizacii' derzhavnoi' polityky u sferi informuvannya ta nalagodzhennja komunikacii' z gromads'kistju z aktual'nyh pytan' jevropejs'koi' integracii' Ukrainy na period do 2017 roku» [Elektronnyj resurs] / Oficijnyj sayt Verhovnoi' Rady Ukrainy. – Rezhym dostupu: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/754–2013–p>

Hissa O. K., PhD student of International Information Chair, Yuri Fedkovich Chernivsi National University (Ukraine, Chernivtsi),

The reasons of the eurosceptical moods in Ukraine (according to the results of sociological researches)

In the article, the research of the public euroscepticism in Ukraine is conducted. The aim of the study was to identify the main reasons of negative attitudes towards the European integration of Ukraine among the population. According to the results of the analysis of public opinion polls, electoral behavior of citizens and anti-European meetings the main reasons euroscepticism among citizens of Ukraine have been identified. The results of sociological research on the public perception of the Agreement on free trade area (FTA) and the Association Agreement between Ukraine and the European Union are shown. The main attention is paid to the analysis of economic, historical, political and ideological factors affecting the position of citizens towards the European integration. Analysis of the revealed reasons of Euroscepticism has shown that for the conduction of the successful foreign policy in the sphere of European integration, real reform will be required, in particular, in those areas of internal policy of Ukraine, which are directly connected with the socio-economic sphere and the information security of the state.

Keywords: euroscepticism, public euroscepticism, European integration, European Union, foreign policy.

Gissa A. K., соискатель кафедры Международная информация, Черновицкий национальный университет им. Юрия Федьковича (Украина, Черновцы), gissa-gissa@rambler.ru

Причины возникновения евроскептических настроений в Украине (по результатам социологических исследований)

Проведено исследование общественного евроскептицизма в Украине. Целью научного исследования стало выявление основных поводов негативного отношения к евроинтеграции Украины среди населения. В результате анализа социологических опросов, электорального поведения граждан и антиевропейских митингов были определены основные причины евроскептических настроений среди граждан Украины. Приведены результаты социологических исследований по вопросам восприятия гражданами Соглашения о зоне свободной торговли (ЗСТ) и Соглашения об ассоциации между Украиной и Европейским Союзом. Основное внимание автор уделяет анализу экономических, исторических, политических и мировоззренческих причин, влияющих на позицию граждан по вопросам евроинтеграции. Анализ выявленных причин евроскептицизма показал, что для проведения успешной внешней политики в сфере евроинтеграции в реальных реформах нуждается, в частности, те направления внутренней политики Украины, которые непосредственно связаны с социально-экономической сферой и информационной безопасностью государства.

Ключевые слова: евроскептицизм, общественный евроскептицизм, евроинтеграция, Европейский Союз, внешняя политика.

***

УДК 7.045:303.094.4

Богомолец О. В.,
доктор медичних наук,
народний депутат Верховної Ради України,
колекціонер (Україна, Київ),
bogomolets7@gmail.com

ВІЗУАЛІЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В ДОМАШНІХ ІКОНАХ СЛОБОЖАНЩИНИ

Розкриваються особливості візуалізації української ідентичності в домашніх іконах Слобожанщини. Обґрунтовується думка про те, що народний іконопис Слобожанщини, хоча й характеризується позірною спорідненістю з професійним, все ж має власну своєрідність – вона чітко проглядається у моносюжетності та в особливій увазі до богородичного циклу ікон, і особливо тих, що відзначалася здатністю до чудотворення. Жадання дива та гостра необхідність у заступництві надприродних сил, і особливо Богородиці, були зумовлені, з одного боку, зовнішньою загрозою та нестабільністю життя, а з іншого – зневірою, зумовленою русифікацією еліти. У висліді цього, саме Слобожанщина стає першим регіоном, який в модерний період, витворює з себе нову провідну верству, яка розпочала процес утвердження етнічної ідентичності українського народу.

Ключові слова: іконопис, народний іконопис, професійний іконопис, домашня ікона, православ'я, ідентичність.

Відродження символічного ряду української культури премодерного та модерного періоду, є одним із найважливіших чинників формування об'єктивного та незангажованого вивчення історії українського народу та колізій становлення державності. Адже, як відомо, українці – народ «неісторичний», його історія позначена аж двома переривами «національної екзистенції» (І. Лисяк–Рудницький), які, подекуди ставали плідним ґрунтом для формування політичних та наукових спекуляцій навколо процесу його становлення як державного народу, що має власну історію, культуру та традиції тощо. Позбутися останніх можна лише у випадку відтворення етнічної ідентичності населення окремих українських регіонів та формування на їх основі цілісної концепції розвитку української нації, в межах якої будуть враховані не тільки інтенції активної та свідомої провідної верстви, але й світоглядні орієнтації народу, який, в умовах «неісторичності», виступав тим субстанційним фундаментом, на тлі якого витворювалася і еліта, і держава.

Провідне значення в процесі відродження української етнічної ідентичності, відіграла Слобожанщина. Цей регіон, за слушним зауваженням Д. Багалія, формувався в умовах жорсткого протистояння різних держав, відповідної їм культури та релігійності. Остання, особливо в премодерний період, була головним етнодемаркаційним маркером, що який виявлявся особливостях громадського життя, відповідній йому духовній та матеріальній культурах, одним із виявів якої є слобожанська домашня народна ікона.

Без уваги на важливе значення слобожанської домашньої ікони в процесі становлення етнічної ідентичності українського народу, на жаль сьогодні, вона не отримала належного наукового вивчення. Окремі її аспекти висвітлені у працях В. Отковича, О. Найдена, П. Жолтовського, Д. Степовика, Л. Міляєва, О. Осадчої та ін., які зосередили свою увагу насамперед на мистецькій своєрідності українського народного іконопису в цілому, дистанціюючись від висвітлення його регіональних особливостей й тим більше впливу на становлення етнографічної своєрідності чи етно– та націєтворчого значення.

Зважаючи на сказане, метою нашої роботи є висвітлення світоглядної своєрідності народних домашніх ікон Слобожанщини крізь призму етно– та націєтворчого значення сформованої на їх тлі української релігійності.

Перш ніж говорити про своєрідність домашніх ікон Слобожанщини. Хотіло б звернути увагу на умови становлення цього етнографічного регіону. Адже, як відомо, після монголо–татарської навали територія цього краю була сильно спустошена, а її повторне заселення значно гальмувала кочова стихія, що йшла з південних районів та Криму. Без уваги на складні життєві умови, все ж у др. пол. XVII ст. ситуація кардинально змінюється, й розлогі простори східної частини Дикого Поля починають швидко заселятися. Основну масу населення території склали переселенці з Правобережної України. Покидати рідні домівки змушували не тільки перманентні воєнні дії, що велися на цій території, насамперед, вкрай тяжке соціально–економічне, політичне, релігійне становище. Будучи не в силі миритися з таким життям, люди залишали домівки, і з сумом та пісню вирушали на пошуки кращої долі:

*Та йдуть люди поселяне
Все з дочками та з синами,
Покидають ґрунти свої,
Преславнії вжитки
І превтішнії пасіки.*

Особливо сильною та болючою була міграція з Правобережної України, в епоху «Руїни», коли ця територія стала ареною політичної боротьби і її спустошували і свої, і чужі [1, с. 6]. В даному контексті можемо задати 70–80 рр. XVII ст., коли гетьман Іван Самойлович зробив спробу повернути єдність козацької України – ослабити ворога зсередини, позбавивши його посполитих людей. З цією метою, він організував «Великий загін», або масове переселення людей на територію Лівобережної України. Ймовірно, саме про ці події свідчить народна пісня:

*Покинь батька, покинь мати, покинь всю худобу,
Йди з нами козаками на Україну на слободу.
На Україні всього много, і паши, і браги,
Не стоять там вражі ляхи, козацькіі враги;
На Україні суха риба із шапраном:
Будеш жити з козаком як з паном,
А у Польщі суха риба із водою:
Будеш жити з вражим ляхом як з бідюю.*

Перебуваючи на території Правобережної України на зламі XVII – XVIII ст., літописець С. Величко зазначав, що населення було частково перебито, частково захоплене в полон, частково переселилося на територію Росії: «В містах правобережних лічені люди залишилися, натовпами втікають піші на ліву сторону в наші міста» [1, с. 6]. При цьому, зауважував літописець, масово переселялися не тільки селяни та світське міське населення, але й духовенство.

Втікаючи світ за очі з правого, «ляшського берега Дніпра», «на лівий московський», люди «тут селились слободами, займаючи землі поволі, скільки хватало насилу» [9]. Крім того, переселенці заводили хутори, розводили пасіки, будували млини і займалися різними промислами. В цілому, на думку Д. Багалія, немає підстав сумніватися в тому, що українці, які заселили територію Слобідської України, запозичили зі своєї історичної

батьківщини майже всі промисли і ремесла, звідти вони запозичили й повагу до шкільної науки та релігійно–моральних звичаїв [1, с. 7].

Варто зауважити, що українці були надзвичайно консервативними, й навіть в умовах співжиття, з менш чисельними російськими переселенцями, а саме «загонами російських служивих людей» [1, с. 8], головним завданням яких було заселення та оборона краю від татарських кочівників, вони виявляли неабияку культурну стійкість та відособленість [6, с. 110]. Формуючи поліетнічні поселення, українці часто проявляли високий рівень відособленості з поміж інших переселенців, вважаючи, що «лучше свое латане, ніж чуже хапане» [6, с. 110]. У висліді цього, російські переселенці, які, за свідченням Д. Багалія, стояли на нижчому, порівняно з українцями, культурному рівні, поступово переймали українські промисли та спосіб господарювання. Вони могли входити до усіх організованих спілок та спільнот, які набули в українському середовищі неабиякої живучості, перетворившись з часом на добровільні товариські об'єднання навколо церкви [6, с. 112].

В цілому, від самого початку Слобожанщина була сільським, і що найголовніше хліборобським регіоном. Ймовірно, саме в час її заселення й виникла місцева легенда про походження українців: «Йшов по полю Христос і св. Петро, а на зустріч їм іде весілля з п'яних мужиків, – кричать, співають, лаються, звістно, п'яні люди. Побачив один Христа й Петра та й гукнув до них: «Чого ви вештаєтесь? Робили б краще хліб, а не тинялись без діла по світу!». Св. Петро й каже Христові потихеньку: «З цього будуть українці, що весь свій вік хліб будуть робити». Далі як гукне з воза другий: «Чого ви тут ходите? Бач, і чобіт на вас нема. Хоч би ходаки (лапті) сплели, а то волочаться, де весілля іде». А Петро знов потихеньку каже Христові: «Від цього чоловіка підуть москалі–лапотники». Далі на возі ще один щось хотів крикнути, та тільки з–п'яну і протяг – ве! ве! Христос так і зробив, що від першого пішли українці–хлібороби, від другого москалі–лапотники, а третього він обернув у ведмедя і від нього пішли ведмеді» [9].

Наведена М. Сумцовим слобожанська легенда про походження українців, цікава у кількох зрізах. Перше, що привертає увагу, це те, що уявляючи власне походження, населення Слобожанщини, яка формувалася на території підвладній тогочасному московському уряду, чітко відрізняло себе від великоросів, які, зазначає Д. Багалій, поряд з «південноросійськими вихідцями з Польщі» заселили територію краю [1, с. 4]. При цьому, показово є згадка, про культивованого у північних районах Росії, ведмедя, що, безумовно, є опосередкованим доказом твердження дослідника, що міграція великоросів йшла саме з цих територій. Варто відзначити, що чітке розрізнення культурних відмінностей українців та великоросів на теренах Слобожанщини, частіше за все зберігалось аж до часу формування етнодемаркації, що розпочалася в XIX ст. Показовим з цього приводу, може бути свідчення І. Лисяка–Рудницького, який в цілому підкреслюючи рудиментарний рівень етнічної та національної свідомості українського простонароддя, все ж підкреслював, що ««Хохол» і «кацап» ніколи не вважали, що належать до одного народу», як мінімум в силу того, що «відрізнялися ... мовою, одягом, традиціями, народними піснями, прислів'ями, фольклором, домашнім устроєм, способом життя та громадською організацією» [4, с. 474].

Досить важливим та цікавим моментом згаданої легенди є її християнський мотив, зокрема, той факт, що саме Христос, в очах населення Слобідської України виступає не тільки творцем народів, але й їхніх етнокультурних відмінностей. Дана особливість, дає всі підстави говорити про те, що християнська віра, в середовищі простонароддя поширювалася та утверджувалася завдяки православному духовенству, яке мігрувало разом з широкими масами простонароддя, оселяючись та працюючи разом з ними. Наше припущення, повністю підтверджується й розвідками Д. Багалія, який розкриваючи особливості життя в краї, акцентував увагу на постійній небезпеці, що йшла від татар та, відповідно, боротьбі з нею. Аджє, постійна руйнація території, поселень і навіть храмів, робила життя на Слобожанщині надзвичайно нестабільним. Кожен заможний сьогодні, вже завтра міг стати злиднем через руйнацію та спалення. Інколи, там де ще нещодавно було село, з'являлися великі пустини. Не кращою була ситуація й в містах, що жили не тільки під пильним оком воевод та війська в цілому, але й в умовах страшних обмежень в можливостях розвитку господарства: «і вдень і, і вночі воевода повинен був тримати всюди караул; на ріллю і сінокос жителі могли виходити тільки тоді, коли нічого не було чути про татар і при тому, «Не малими людьми й з мушкетами і всякою зброєю». Місто і острог на ніч замикалися і ключ був у воеводи. Худобу літом можна було виганяти «тільки в супроводі військовий людей...»; В жаркі літні дні лазень топити було не можна, з вогнем пізно не сидіти, а їжу готувати потрібно було на віддалі від житла в особливих печах» [1, с. 10–11]. Все, зумовлювало активізацію усіх верств населення й брати участь «у захисті свого краю, а разом з тим і всієї Росії від татар: великоруські і малоруські поселенці, козаки, міщани, навіть монахи; ці останні «відсиджувалися» од ворога і брали під свою опіку поранених» [1, с. 9–10].

В цілому, старші обмеження та нестабільність життя населення, що у випадку біди мало локалізуватися в містах, сприяли більш тісному спілкуванню міського та сільського населення. Цьому значно сприяло й те, що у своєму культурному розвитку, ці світи не дуже відрізнялися, адже, консервативні за способом мислення сільські жителі, не мали можливості замикатися на власному сакральному просторі, будучи змушені розширювати горизонт свого життя, вони приймали культурні здобутки, вподобання, естетичні смаки та релігійні уявлення, які диктувало місто.

Поширення церковного світогляду, яке відбувалося завдяки локалізації населення навколо активного та рівного у своєму побутовому житті духовенства та постійне спілкування з містом та притаманною йому християнською культурою та архітектонікою, мало вагомое значення утвердження та поширення серед народу, церковного світогляду, традицій та обрядів. Не став виключенням й іконопис – на Слобожанщині, набагато більше, ніж в інших українських регіонах, народний іконопис та домашня ікона, зокрема, були наближені до зразків професійної ікони. Однак, на наш погляд, на відміну від київських, чи волинських домашніх ікон, де часто зустрічаються імітаційні ікони, домашні ікони Слобожанщини, не імітаційні. Крім того, їх не можна назвати ні наївними, ні професійними. Народні домашні ікони Слобожанщини, це свого роду синкретичні, з

мистецького погляду, образи, з глибоко закладеним світоглядним змістом, який можна зрозуміти тільки крізь призму емоційного настрою населення. Дана особливість особливо чітко проглядається в надзвичайно поширених на цій території образах Коронування Богородиці.

Розкриваючи зміст ікони «Коронування Богородиці», відразу ж привертає увагу походження змісту та загальної архітектоніки образу, запозиченого, як відомо, із західноєвропейського мистецтва. Розповсюдження цього образу на теренах України, на наш погляд, було зумовлене тим культурним діалогом, який вела професійна вітчизняна культура в XVI – XVII ст. У підсумку цього, створювалися нові типи образів, які, крім усього, втілювалися новими мистецькими засобами, збагачуючи і урізноманітнюючи, в першу чергу, професійну православну культуру. Що стосується проникнення нових мистецьких тенденцій в середовище простонароддя, то, на наш погляд, це було спричинене тими соціокультурними і мілітарними проблемами, які зумовили тісний внутрішній діалог усіх прошарків місцевого населення. Важливе значення в процесі формування нового естетичного смаку, на думку В. Паньок, мали й життя та творчість Г. Сковороди, «який разом з іншими українськими богословами та мислителями брав участь у опрацюванні нової барокової теорії образу. Так, слідом за поширенням на Україні західного догмату про Непорочне зачаття він розробляє нову естетико–моралістичну алегорію і у своїй «Мелодії» пише: Глянь–но! Це Діва стоїть, утробою пречиста! Яблуку, змій, місяць, світ унизу променистий, Яблуку – плотьська тоє принада безчесна, Тягне, як змій, тебе плоть ця хитра й чудесна» [7, с. 158–159].

В цілому визнаючи правомірність зроблених Т. Паньок висновків, все ж хотілося б нагадати, що для вшанування Богородиці, українці не потребували ані естетичних теорій, ані зовнішнього впливу. Цей образ, на наш погляд, був архетипним, а тому відразу ж після прийняття християнства, набув неабиякого поширення. Що стосується архітектоніки самого образу, то цілком очевидно, що його поширення могло бути запозиченим з західноєвропейського мистецтва, оскільки вона була цілком суголосна спільному для усього християнського світу Об'явленню Івана Богослова: «І з'явилась на небі велика ознака: Жінка, зодягнена в сонце, а під ногами її місяць, а на її голові вінок із дванадцяти зір. І вона мала в утробі, і кричала від болю, та муки терпіла від породу» (Об'явлення 12:1,2).

Прояви західноєвропейського впливу на розвиток слобожанського іконопису, проглядаються й в інших образах Богородиці, яку тут, частіше за все пишуть з короною. Такий образ Богородиці, в свідомості народу, міг виникнути тільки завдяки знанню церковної традиції та практики, де Богородиця часто згадується як цариця: «... по правіці Твоїй стала цариця в офірському щирому золоті... Вся оздоба царської дочки усередині, шата ж її погаптована золотом. У шати гаптовані вбрану провадять її до Царя... Замість батьків Твоїх будуть сини Твої, їх по цілій землі Ти поставиш володарями. Я буду Ім'я Твоє згадувати по всіх поколіннях, тому то народи по вічні віки Тебе славити будуть!» (Псалми 44:10–18). Власне, саме такою й зображували Богородицю майстри на Слобожанщині. Особливо ж виразно, дана особливість проявилася на теренах Луганщини – тут набули неабиякого поширення образи з окладами, які виготовлялися з дорогих

тканин та прикрашалися з кольоровими камінцями, бісером тощо. Дещо менш, та все ж поширеними були такі ікони і в інших регіонах Слобожанщини.

Підкреслюючи вплив західноєвропейської традиції на професійний та народний іконопис і, зокрема, домашню ікону Слобожанщини, не варто розглядати його, як пряме запозичення. Навпаки, професійні майстри, переосмислюючи привнесені зразки, формували власний, український іконописний стиль, що виявлявся в інтенції на цілковиту, тілесну присутність святого, зростає відчуття одномірної масивності, яке доповнюється спробою передати рух [8, с. 64]. Ця особливість була дуже характерною для ікон Слобожанщини, образи на яких відтепер позначаються глибоким психологічним переживанням, що виявляється в т.зв. «внутрішньому русі». Останній, явище притаманне переважно для ікони барокового типу, де «зовнішня дія не передається зовсім або вона була мінімальною, але й святому ликові дуже ясно прочитується схвильованість, якась зверненість до живої віруючої людини, котра споглядає ікону, – одним словом, своєрідний «рух емоцій». Це, – зауважує Д. Степовик, – стосується в першу чергу ікон з одиничними посталями чи з малим числом персонажів. Що ж до багатоперсонажних ікон, то тут рух зовнішній і рух внутрішній, духовний, набули більшої суголосності» [8, с. 69].

Творчість народних майстрів-іконописців, формувалася під впливом майстрів професійних, що чітко засвідчують елементи баковості в народній домашній іконі. Ця особливість, на наш погляд, була зумовлена великою кількістю церков та монастирів, що існували на цій території. Так, П. Алепський, мандруючи Україною, дивувався великій кількості храмів, в багатому убранстві – ажурною різьбою золочених дерев'яних іконостасів, «які зовсім нічим не різняться від карбованих із золота», іконами, православними, але з «красотами живопису», що їх українські майстри перейняли «від франкських і польських живописців-художників» [2, с. 9].

Правомірність даних висновків підтверджує й «Історико-статистичний опис Харківської єпархії» (1857), де детально описується 18 діючих на території єпархії монастирів. Крім того, Філарет (Д. Г. Гумілевський) доводить, що навколо значної кількості храмів існували братства зі школами та шпиталями, аналогічні до тих, які були в Києві, Луцьку та Львові [10]. Подібне твердження знаходимо й у М. Сумцова, який, досліджуючи рівень розвитку освіти на Слобожанщині зауважує, що «коже село, а села тоді були здебільшого не дуже великі, мало школу. Ці школи були цілком народними, громадськими, хоч звалися церковними, і за вчителів в них були звичайно дяки» [9]. При цьому, дослідник окремо підкреслює наявність великої кількості малярських шкіл [9] – тут навчали найбільш здатні малярі. Зважаючи ж на те, що більшість шкільних вчителів, отримували релігійну освіту – у братських школах та колегіумах, при церквах та монастирях, маємо всі підстави говорити про неабиякий вплив церковного православ'я на світогляд населення Слобожанщини. Це, в свою чергу, розривало замкнутий та консервативний простір сільської культури, формуючи передумови для постання, надродинних етнічних спільнот.

Розкриваючи своєрідність та витоки Слобожанського іконопису, не можна проігнорувати й соціальної структури місцевого населення, основу якого тривалий час формувало «одно селянство під назвою козацтва, з двома

головними тісно злученими обов'язками – військовим і хліборобським. Невеличка старшина та нечисленне духовенство не мали значіння» [9]. Всі ці соціальні верстви у єдності своїй боролися проти зовнішнього ворога – і проти татар, що тривалий час спустошували землі, і проти впливу російського елементу, й особливо церковної культури, і проти Польщі. Тривалим і виснажливим для України був і період «Руїни», що супроводжувалися постійними суперечками за гетьманську булаву. Неспроможність подолати суперечності, зумовлювала знецінення в очах народу морального авторитету політичного проводу та сподівання тільки на божественне заступництво. Останнє в свідомості народу було тісно пов'язане з Покровою. Звичайно, вшанування Покрови було притаманне й іншим православним народам, однак, як слушно зауважує Д. Степовик, «тільки в Україні вона стала національною іконою» [8, с. 66].

Аналізуючи причини та особливості образів Покрови, Д. Степовик, підкреслює, що при такому «масовому поширенні ікони Покрови можна було б сподіватися, що будуть вироблені якісь взірці, стандарти. Проте, – продовжує дослідник, – цього не сталося» [8, с. 66]. При чому, як свідчать наявні сьогодні зразки, зауваження Д. Степовика, стосується як церковних ікон, написаних професійними іконописцями, так і народних домашніх ікон. На наш погляд, ця особливість, як мінімум на Слобожанщині, була обумовлена тісною єдністю народного та церковного світогляду, що формувалася під впливом складних соціокультурних умов життя. У підсумку цього, образ Богородиці Покрови, можна було зустріти і на хмаринці в оточенні святих праведників, і в церкві в оточенні православних людей, і на навіть в оточенні козацьких гетьманів. Ця іконописна особливість, на думку Д. Степовика, сформувалася у результаті своєрідності українського релігійного світогляду, й особливо того, що більшість українських, як правило простих людей, буди схильні зближувати святих і несвятих людей, у підсумку чого утверджувалася ідея про можливість спасіння. Дана особливість проявилася не тільки в богородичному комплексі ікон, але й домашній іконі в цілому – тут святі зображувалися досить реалістично та тілесно, у підсумку чого формувалося уявлення про те, що вони знаходяться серед простих людей, виступаючи їх заступниками в буденному житті.

Важливу роль в процесі утвердження різноманітності народного іконопису, відіграла й уява народних іконописців. Частина з них, зважаючи на високий рівень освіти в регіоні, звичайно ж могла навчатися у численних малярських школах та засвоїти окремі техніки ікономалювання. Разом з тим, немає підстав сумніватися, що на Слобожанщині, менше ніж в інших регіонах, на їх творчість впливали народні сподобання чи власне розуміння божественного. Сприяли цьому урізноманітненню іконописної традиції й іконописні осередки – монастирські та церковні малярські школи, які у висліді загальної орієнтації слобідського населення. Так, Філарет (Д. Г. Гумілевський), звертає увагу на те, що «до відкриття в 1667 р. Белгородської кафедри, переселенці з-за Дніпра, з потребами про храмах і священників, інші ставилися прямо в Москву, інші ж до Києва Деякі ж церкви, і саме ті, які влаштувалися в Білопільському окрузі, і по відкритті кафедри в Белгороді залишилися у веденні Московського патріарха Після патріаршества

перейшли вони в ведення Московської Синодальної контори» [10]. У висліді цього, можна припускати, що формування регіональних відмінностей іконопису, відбувалося в залежності від орієнтації на Київ, куди постійно проникали тенденції західноєвропейського мистецтва, чи Москву, з притаманною їй орієнтацію на візантизм, а в окремі періоди, прагнення на відтворення в іконописі аскези. Звичайно, немає підстав говорити про те, що інтенція на аскезу прижилася чи поширилася на теренах Слобожанщини, чи інших українських регіонах, в той час як орієнтація на візантійський іконопис залишається подекуди досить виразною.

Важливого значення та свого завершеного вигляду, набуло на Слобожанщині й вшанування чудотворних ікон. Звичайно, «жадання дива – це прояв всієї барокової ментальності» [8, с. 66], яка на Слобожанщині підсилювалася переживанням спільної драми – спочатку перманентна мілітарна криза, згодом – втрата провідної верстви та покряпачення населення. При цьому, варто зауважити, що культ чудотворних образів на Слобожанщині, було зумовлене загальними інтенціями місцевого релігійного світогляду з притаманним йому вшануванням образів Богородиці. Саме «завдяки ним втомлене людське серце знаходить відпочинок, стривожена душа – спокій, і вся людська особистість відновлює свої сили» [5].

Варто відзначити, що вшанування чудотворних ікон було тісно пов'язане з церковною практикою, а тому й більше поширилося в тих регіонах, де вона глибше проникла в «життєвий світ» людини. Зважаючи ж на особливості життя на теренах Слобожанщини, стає цілком зрозумілим виникнення та глибоке вшанування такої великої кількості чудотворних ікон. Серед них варто насамперед згадати Путивльську, Молчанську чудотворні ікони Божої матері та образ Охтирської Богородиці [8, с. 70]. До цих чудотворних образів приходила велика кількість людей у пошуках розради та спасіння від життєвих негараздів. Часто народні іконописці відтворювали чудотворні образи Богородиці. Однак, новостворені народні ікони, хоча в цілому й відповідали своєму первообразу, все ж часто були орієнтовані на естетичні вподобання простонароддя, а тому втрачали ряд традиційних для цього типу іконографії рис. Так, в народних іконах, Охтирську Богородицю зображували без омофору й з розпущеним волоссям – вона видавалася молодою дівчиною зі смиренным, лагідним та дещо стомленим поглядом спрямованим подекуди до зовнішнього спостерігача, а подекуди – до розп'яття Христа. Тло народних чудотворних ікон Богородиці Охтирської прикрашали квітами, що полегшувало входження ікони в сакральний простір українського дому та обрядову практику людини.

Висновки. Етнографічна своєрідність Слобожанського населення постала як результат синтезу та переробки окремих елементів етнографічної своєрідності українців Правобережної України у нову культурну цілісність, особливість якої визначалася більш виразним впливом церковного православ'я та професійної культури. Цьому значно сприяла перманентна зовнішня загроза з боку татар, яка з одного боку, виступала сильним гальмом у розвитку культури та промисловості, однак, з іншого, – відкривала можливість для діалогу різних соціальних світів у підсумку чого формувався відносно гомогенний культурний простір, який відіграв важливе значення

в процесі формування національної самосвідомості українського народу.

Народний іконопис Слобожанщини, хоча й характеризується позірною спорідненістю з професійним, все ж має й власну своєрідність, що чітко проглядається у моносюжетності та особливій увазі до богородичного циклу ікон, і особливо тих, що відзначалася здатністю до чудотворення. Жадання дива та гостра необхідність у заступництві надприродних сил, й особливо Богородиці, були зумовлені, з одного боку, зовнішньою загрозою та нестабільністю життя, а з іншого – зневірою, зумовленою русифікацією еліти. У висліді цього, Слобожанщина стає першим регіоном, який в модерний період, витворює з себе нову провідну верству й розпочинає процес утвердження етнічної ідентичності українського народу.

Список використаних джерел

1. Багалей Д. Заселение Харьковского края и общий ход его культурного развития до открытия университета / Д. Багалей. – Харьков: Издание книжного магазина Д. Н. Полуехтова, 1889. – 43 с.
2. Білецький П. Українське мистецтво другої половини XVII – XVIII століть / П. Білецький. – К.: Мистецтво, 1981. – 159 с. – (Нариси з історії укр. мистецтва)
3. Даренська В. Українське бароко як світоглядний стиль / В. Даренська // Українознавство. – 2013. – №1. – С.105–109.
4. Лисяк-Рудницький І. Український національний рух напередодні першої світової війни / І. Лисяк-Рудницький // Лисяк-Рудницький І. Історичні есе: в 2 т. / [пер. з англ. М. Базік, У. Гавришків, Я. Грицака та ін.]. – К.: Основи, 1994. – Т.1. – С.471–483.
5. Максименко М. Чудодійна заступниця Слобожанщини: Охтирська Божа Матір [Електронний ресурс] / М. Максименко // Східний інститут українознавства імені Ковальських. – Режим доступу: https://keui.files.wordpress.com/2013/12/53_maxymenko.pdf
6. Малороссия: [Полтавская, Харьковская и Черниговская губернии] / сост.: Б. Г. Карпов, А. Я. Пора-Леонович, Ф. А. Виноградова [и др.; предисл.: В. Семенов]. – 1903. – IX, 517 с.
7. Паньок Т. В. Конвергенція слобожанської ікони у процесі становлення барокового іконопису на Україні / Т. В. Паньок // Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв. Мистецтвознавство. Архітектура. – 2007. – №4. – С.156–165.
8. Степовик Д. Історія української ікони X–XX ст. / Д. Степовик. – К.: Либідь, 2004. – 442 с.
9. Сумцов М. Ф. Слобожане. Історично-Етнографічна розвідка [Електронний ресурс] / М. Сумцов // Культурно-Історична бібліотека під ред. Проф. Д. І. Багалія. – Режим доступу: http://dalizovut.narod.ru/sumcov/sumc_so.htm
10. Филарет (Д. Г. Гумилевский) Историко-статистическое описание Черниговской епархии. Книга первая: общий обзор епархии / Филарет. – Чернигов: Типография Г. Л. Шапиры, 1873. – 152 с.

References

1. Bagaley D. Zaselienie Har'kovskogo kraja i obshhij hod ego kul'turnogo razvitija do otkrytija universiteta / D. Bagaley. – Har'kov: Izdanie knizhnago magazina D. N. Poluehtova, 1889. – 43 s.
2. Bilec'kyj P. Ukrai'ns'ke mystectvo drugoi' polovyny XVII – XVIII stolit' / P. Bilec'kyj. – K.: Mystectvo, 1981. – 159 s. – (Narysy z istorii' ukr. mystectva)
3. Darens'ka V. Ukrai'ns'ke baroko jak svitogljadnyj styl' / V. Darens'ka // Ukrai'noznavstvo. – 2013. – №1. – S.105–109.
4. Lysjak-Rudnyc'kyj I. Ukrai'ns'kyj nacional'nyj ruh naperedodni pershoi' svitovoi' vijny / I. Lysjak-Rudnyc'kyj // Lysjak-Rudnyc'kyj I. Istorychni ese: v 2 t. / [per. z angl. M. Bazik, U. Gavyrshkiv, Ja. Grycaka ta in.]. – K.: Osnovy, 1994. – T.1. – S.471–483.
5. Maksymenko M. Chudodijna zastupnycja Slobozhanshyny: Ohtyrs'ka Bozha Matir [Elektronnyj resurs] / M. Maksymenko // Shidnyj instytut ukrai'noznavstva imeni Koval's'kyh. – Rezhym dostupu: https://keui.files.wordpress.com/2013/12/53_maxymenko.pdf
6. Malorossija: [Poltavskaja, Har'kovskaja i Chernigovskaja gubernii] / sost.: B. G. Karpov, A. Ja. Pora-Leonovich, F. A. Vinogradova [i dr.]; predisl.: V. Semenov]. – 1903. – IX, 517 s.
7. Pan'ok T. V. Konvergencija slobozhans'koi' ikony u procesi stanovlennja barokovogo ikonopysu na Ukrai'ni / T. V. Pan'ok // Visnyk Harkivs'koi' derzhavnoi' akademii' dyzajnu i mystectv. Mystectvoznavstvo. Arhitektura. – 2007. – №4. – S.156–165.

8. Stepovyk D. Istorija ukrai'ns'koi' ikony X–XX st. / D. Stepovyk. – K.: Lybid', 2004. – 442 s.

9. Sumcov M. F. Slobozhanje. Istorychno–Etnografichna rozvidka [Elektronnyj resurs] / M. Sumcov // Kul'turno–Istorychna Biblioteka pid red. Prof. D. I. Bagalija. – Rezhym dostupu: http://dalizovut.narod.ru/sumcov/sumc_so.htm

10. Filaret (D. G. Gumilevskij) Istoriko–statisticheskoe opisanie Chernigovskoj eparhii. Kniga pervaja: obshhij obzor eparhii / Filaret. – Chernigov: Tipografija G. L. Shapiry, 1873. – 152 s.

Bogomolets O. V., Doctor of Medical Science, people's deputy of Ukraine, collector (Ukraine, Kyiv), bogomolets7@gmail.com

Visualization of Ukrainian identity in Slobozhanshchina home icons

The article reveals the peculiarities of visualization of Ukrainian identity in the Slobozhanshchina home icons. The thought that Slobozhanshchina folk icon painting, although characterized by a moderate affinity with a professional, yet also has its own uniqueness, clearly visible in mono plot structure and special attention to the Blessed series of icons, especially those celebrated on ability to wonderworking being substantiated. The desire of miracles and urgent need for patronage of supernatural, and especially the Virgin, were due, on the one hand, the external threat and instability of life, and with another – lack of faith derived from russification of elite. In this outcome, Slobozhanshchina is the first region that in the modern period creates himself a new top layer and begins the process of strengthening the ethnic identity of the Ukrainian people.

Keywords: icon painting, folk icon painting, professional icon painting, home icon, Orthodoxy, identity.

Богомолец О. В., доктор медицинских наук, народный депутат Верховной Рады Украины, коллекционер (Украина, Киев), bogomolets7@gmail.com

Визуализация украинской идентичности в домашней иконе Слобожанщины

Раскрываются особенности визуализации украинской идентичности в домашних иконах Слобожанщины. Обосновывается мысль о том, что слобожанская народная иконопись, хотя и характеризуется кажущимся родством с профессиональной, все же имела и собственное своеобразие, которое четко просматривается в моносюжетности и особом внимании к богородичному циклу икон, особенно тех, что отмечалась способностью к чудотворению. Жажда чуда и острая необходимость в покровительстве сверхъестественных сил, и особенно Богородицы, были обусловлены, с одной стороны, внешней угрозой и нестабильностью жизни, а с другой – унынием, обусловленным русификацией элиты. В результате этого, именно Слобожанщина становится тем регионом, который в XIX в. создает из себя элиту, которая начала процесс утверждения этнической идентичности украинского народа.

Ключевые слова: иконопись, народная иконопись, профессиональная иконопись, домашняя икона, православие, идентичность.

***

УДК 314.15:343.343.6:(4–11)«19/20»

Касьянова М. М., кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародних відносин і зовнішньої політики Донецького національного університету (Україна, Вінниця), докторант Київського національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова (Україна, Київ), k.marina81@rambler.ru

НЕЛЕГАЛЬНА МІГРАЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ ГРОМАДЯН В КРАЇНІ Східної Європи (кінець ХХ – початок ХХІ ст.)

Досліджені та проаналізовані міграційні процеси нелегальної міграції українських громадян до країн Східної Європи кінця ХХ – початку ХХІ ст. У формуванні політичної діяльності цих країн помітну роль відіграє необхідність виявлення ступеню впливу нелегальних міграційних процесів на стан національної безпеки кожної, а також потреба у координації зусиль щодо вироблення таких міжнародних та національних правових норм, котрі б дозволили надійно запобігти нелегальній міграції шляхом узгодження підходів усіх держав до модернізації та оптимізації засобів подолання цього загрозливого явища.

Для того, щоб реалізувати та тримати під контролем процеси міграції, а особливо нелегальну її форму, країнам Східної Європи слід виробити та дотримуватися єдиних вимог та норм поведінки суб'єктів у цій сфері. Тому автором були запропоновані конкретні кроки щодо регулювання нелегальної міграції.

Ключові слова: міграція, нелегальна міграція, незаконна міграція.

У період з кінця ХХ – початку ХХІ ст. міграційні процеси набули масштабних обертів. Кожна країна, як повноцінний суб'єкт міжнародних відносин бере участь у них. Одним з найпоширеніших видів міграції є нелегальна. У зазначений період відмічається тенденція розвитку та поширення нелегальних форм переміщення населення до Російської Федерації, Республік Молдова та Білорусь.

Попри численні спроби та дії з боку міжнародної спільноти стосовно регулювання міграційних процесів, їх статистика значно виросла. У Програмі дій Міжнародної конференції ООН з народонаселення й розвитку 1994 р. зазначається, що «з врахуванням зростання тенденцій до міграції населення у країнах, що розвиваються, особливо у зв'язку з тим, що чисельність самозайнятого населення постійно збільшується, очікується, що масштаби незареєстрованої чи нелегальної міграції будуть збільшуватися [1]. У свою чергу, у Резолюції XVII сесії МОП (2004 р.) зазначалось, що «чисельність мігрантів з нерегульованим статусом зростає, чому сприяє ріст неофіційних форм зайнятості, недостатня кількість робітників для брудних, непрестижних й небезпечних робіт й відсутність можливостей для легальної трудової міграції... відсутність законодавчого регулювання міграційних процесів й національної політики у цій сфері у ряді країн сприяє зростанню кількості нелегальних мігрантів» [2].

Науковий інтерес даного дослідження представляють праці О. Левцун [3], С. П. Бритченко [4], І. І. Серова [5] та ін. Ступінь вивченості даної проблеми є доволі низьким і потребує детального аналізу аналітичних доповідей та нечисельних досліджень з даної тематики, які представлені публікаціями стосовно різноманітних аспектів подій.

Джерелами даної статті стали безпосередньо конференції та симпозіуми з міграції [6; 9], угоди та закони [7; 10; 11; 12] щодо нелегальної міграції українських громадян до країн Східної Європи.

Метою статті є висвітлення та аналіз передумов та причин нелегальної міграції українських громадян до країн Східної Європи кінця ХХ – початку ХХІ ст.

Аналізуючи явище нелегальної міграції, слід враховувати певну складність через відсутність уніфікованого визначення поняття нелегальної міграції та паралельне використання багатьох термінів, які описують цей процес. Так, терміни «нелегальна», «нерегульована», «незаконна», «прихована», «незадокументована» міграція широко використовуються. За словами професора з Європейської Комісії Елсбет Гідд «не менш важливо брати до уваги особливості національного законодавства, яке чітко встановлює – «хто може перетинати кордон, а хто ні», бо у такий спосіб кожна держава чітко визначає незаконність перебування особи на певній території [8].

Для послідовного аналізу та розуміння нелегальної міграції розглянемо такі категорії як «незаконна міграція» та «незаконний мігрант». Серед наукових робіт зустрічається також поняття «нелегальний мігрант», що доволі часто ототожнюється з раніше запропонованими визначеннями.

На міжнародному рівні були спроби обрати єдиний термін для даної категорії осіб. Так, на Міжнародній конференції з народонаселення та розвитку в 1994 р., було запропоновано використовувати термін «особи без документів» [6]. Цей термін не відображає сутності, адже незаконним може стати мігрант, який в'їхав з